

SŁAWOMIR KUDRELEK

WYBRANE ZAGADNIENIA ZABEZPIECZENIA MAJĄTKOWEGO

The selected issues of the security on property

Streszczenie

Autor w niniejszym opracowaniu, przedstawiając wybrane zagadnienia zabezpieczenia majątkowego, obrazuje jej interdyscyplinarny charakter. Skupiając się na zagadnieniach związanych z zabezpieczeniem majątkowym w polskim procesie karnym, równocześnie ukazuje, jak wielki wpływ na powyższą instytucję karną mają uregulowania zawarte w kodeksie postępowania cywilnego. Autor referuje genezę postępowania zabezpieczającego, a także omawia jej funkcję kompensacyjną – podnosząc doniosłość ochrony praw cywilnych pokrzywdzonego w toku procesu karnego. W dalszej części artykułu przedstawia uczestników przedmiotowego postępowania oraz mienie podlegające zabezpieczeniu majątkowemu, włącznie z omówieniem występujących ograniczeń w możliwości zaspokojenia wierzycieli jednego z małżonków z majątku wspólnego małżonków.

1. Pojęcie i geneza instytucji zabezpieczenia majątkowego

Proces karny jest złożonym aktem prawnym¹, mającym na celu realizację prawa materialnego. Swym działaniem zmierza do pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności karnej², a także uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego. W

¹ W. Daszkiewicz, *Prawo karne procesowe: zagadnienia ogólne*, Bydgoszcz 2001, t. I, s. 6.

² M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984, s. 38.

zależności od przedmiotu procesu można mówić o różnych „nurtach” procesowych. Z tego punktu widzenia rozróżniamy³:

- a) postępowanie w kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego, będące głównym przedmiotem procesu karnego,
- b) postępowanie w kwestii odpowiedzialności cywilnej oskarżonego z powodu szkód, które wyrządził przestępstwem.

Niebywale ważnym zagadnieniem postępowania karnego jest jego efektywność, a jednym z kluczowych elementów w realizacji tego zadania – w szczególności w odniesieniu do przestępstw, gdzie doszło do powstania szkody oraz w przestępczości gospodarczej (zorganizowanej, narkotykowej, itp.) – jest pozbawienie sprawców korzyści, jakie osiągnęli w wyniku popełnionych przestępstw oraz zrekompensowanie pokrzywdzonym wyrządzonych szkód⁴. Ten stan rzeczy podkreśla uzasadnienie do kodeksu karnego z 1997 r.: „Nowy kodeks przyjmuje założenie, że należy w miarę możliwości pozbawić sprawcę korzyści pochodzących bezpośrednio lub pośrednio z przestępstwa. Spełnienie tego założenia oddziałuje prewencyjnie znacznie skuteczniej niż nawet surowe kary”⁵. Jak bowiem słusznie podkreśla B. Kurzępa: „to nie długoletni pobyt w miejscu odosobnienia, a właśnie nieuchronność szybko wymierzonej kary oraz odebranie zagarniętych dóbr lub konieczność rekompensaty szkody, czyni popełnienie przestępstw mało atrakcyjnym zajęciem”⁶.

Wyrządzenie przestępstwem szkody stwarza po stronie oskarżonego obowiązek jej naprawienia⁷. Realizacja powyższego obowiązku w polskim procesie karnym następuje w drodze powództwa cywilnego (adhezyjnego – art. 62 k.p.k. i nast.), zasądzenia z urzędu odszkodowania pieniężnego (art. 415 § 4 k.p.k.), a także w oparciu o wnioski – złożony przez pokrzywdzonego lub prokuratora (ale tylko w razie śmierci pokrzywdzonego) – o zobowiązanie oskarżonego do naprawienia wyrządzonej szkody (art. 46 § 1 k.k. w zw. z art. 49a k.p.k.).

W bliskim związku z toczącym się postępowaniem karnym, w którym ma dojść do orzeczenia o odpowiedzialności karnej i cywilnej oskarżonego, pozostaje umiejscowione w

³ K. Marszał [w:] K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek *Proces karny*, Katowice 2005, s. 17.

⁴ S. Steinborn, *Kolizja norm o międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w zakresie zabezpieczenia mienia*, Europejski Przegląd Sądowy 2007, nr 4, s. 1.

⁵ Nowe kodeksy karne – z 1997 r. z uzasadnieniami, Warszawa 1997, s. 145.

⁶ B. Kurzępa, *Przesłanki stosowania zabezpieczenia majątkowego oraz tymczasowego zajęcia mienia w postępowaniu przygotowawczym*, Prokurator 2005, nr 4, s. 7.

⁷ A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń odszkodowawczych i kar majątkowych w postępowaniu karnym*, Warszawa 1975, s. 8.

rozdziale 32 obecnego kodeksu postępowania karnego – zabezpieczenie majątkowe występujące w czterech postaciach⁸, jako:

- a) zabezpieczenie kar majątkowych na mieniu oskarżonego (art. 291 § 1 k.p.k.),
- b) zabezpieczenie roszczeń o naprawienie szkody w mieniu (art. 69 § 2 k.p.k. i 291 § 2 k.p.k.),
- c) zabezpieczenie wykonania orzeczenia o kosztach sądowych w postępowaniu karnym na mieniu oskarżonego (art. 291 § 3 k.p.k.),
- d) zabezpieczenie wykonania orzeczenia zwrotu korzyści majątkowych na mieniu podmiotu wymienionego w art. 52 k.k. (art. 291 § 4 k.p.k.).

Wspomniane postacie zabezpieczenia majątkowego mogą występować w procesie karnym oddzielnie lub jednocześnie, w zależności od rodzaju popełnionego przestępstwa oraz aktu woli pokrzywdzonego.

W odniesieniu do zasadniczego celu procesu karnego, cel postępowania zabezpieczającego jest podrzędny i służy zabezpieczeniu na mieniu oskarżonego, a ponadto po nowelizacjach kodeksu postępowania karnego, osoby odpowiedzialnej za zwrot korzyści majątkowej wykonania przyszłego orzeczenia⁹ oraz podmiotu wymienionego w art. 52 k.k. Wysnuć można z tego wniosek, że zabezpieczenie majątkowe stanowi antycypację egzekucji, gdyż ingeruje w mienie oskarżonego zanim podjęte zostaną prawomocne decyzje o tym mieniu¹⁰. Podsumowując – za cel zabezpieczenia majątkowego w procesie karnym należy uznać zapewnienie możliwości wykonania kar i środków karnych o charakterze majątkowym, a także roszczeń odszkodowawczych, które mogą być orzeczone przyszłym wyrokiem skazującym. Omawiana instytucja zapobiega także możliwości sprzedaży, ukrycia, zniszczenia czy wyzbycia się przez podejrzanego (oskarżonego) składników majątkowych. Zabezpieczenie majątkowe spełnia także istotne cele pozaprocesowe¹¹, tj.:

- wyrobienie w społeczeństwie przekonania, że popełnione przestępstwo jest nieopłacalne (prewencja ogólna),
- uczynienie sprawcy dolegliwością,
- usatysfakcjonowanie społeczeństwa tym, że sprawca przestępstwa poniesie konsekwencje swego czynu, również te ekonomiczne.

⁸ R. Kmieciak, E. Skrętowicz, *Proces karny, część ogólna*, Kraków 2002, s. 263.

⁹ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2008, s. 145.

¹⁰ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Kraków 2008, s. 450-451.

¹¹ J. Kudrelek, *Zabezpieczenie majątkowe i tymczasowe zajęcie mienia ruchomego jako środki pozbawienia sprawców korzyści majątkowych*, *Kwartalnik Policja* 2006, nr 1, s. 29.

Postępowanie zabezpieczające składa się z dwóch etapów: postępowania rozpoznawczego, które zmierza do wydania postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym oraz postępowania wykonawczego zmierzającego do realizacji wydanego postanowienia¹².

Zabezpieczenie majątkowe może nastąpić już w postępowaniu przygotowawczym, gdy proces karny zostanie skierowany przeciwko konkretnej osobie. To prokurator bowiem najlepiej zna sprawę i jeśli uzna, że zachodzą przesłanki prawne i faktyczne może zdecydować o zabezpieczeniu majątkowym¹³. Zastosowanie tej instytucji w tak szybkiej fazie znacznie utrudnia oskarżonemu pozbycie się majątku, które skutkowałoby utrudnieniem wykonania wyroku. Szybkie zabezpieczenie na mieniu oskarżonego dowodzi ponadto, że przestępstwa, w szczególności te o charakterze gospodarczym, wyrządzające szkodę w mieniu, nie powinny być przedsięwzięciem intratnym¹⁴. Decyzja o zabezpieczeniu majątkowym ma również swój moment końcowy. Może być podjęta do czasu uprawomocnienia się orzeczenia kończącego postępowanie jurysdykcyjne¹⁵, po którym oskarżony staje się skazanym. W stadium wykonawczym procesu karnego stosowanie instytucji zabezpieczenia majątkowego jest niedopuszczalne. Dzieje się tak ze względu na jego zbędność, gdyż w sytuacji kiedy kary i środki karne są już prawomocnie orzeczone, można bezzwłocznie przystąpić do egzekucji.

Pod pojęciem instytucji zabezpieczenia majątkowego należy rozumieć tymczasowe ograniczenie uprawnień majątkowych osób, których mienie w następstwie decyzji organu procesowego podlega zabezpieczeniu. Decyzja organu procesowego tworzy stan prowizoryczny, polegający z zasady na utrzymaniu w niezmienionej postaci rzeczy oraz praw majątkowych należących do oskarżonego. Bywa jednak i tak, że zabezpieczenie stwarza nową sytuację majątkową, co ma miejsce w przypadku sprzedaży zajętych ruchomości i złożeniu uzyskanej w ten sposób sumy do depozytu sądowego¹⁶.

2. Funkcja kompensacyjna zabezpieczenia majątkowego

Współcześnie w postępowaniu karnym na znaczeniu zyskuje pozycja pokrzywdzonego, o czym zdaje się pamiętać ustawodawca przyjmując w ustawach karnych z 1997 r. szereg

¹² A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 10-11.

¹³ I. Karpiuk-Suchocka, *Zabezpieczenie majątkowe jako środek służący wykonalności przyszłego orzeczenia w przedmiocie procesu*, Prokurator 2005, nr 4, s. 18.

¹⁴ M. Piekarski, *Aspekty cywilnoprawne wzmoczenia ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa*, Lublin 1962, s. 71.

¹⁵ Uchwała z dnia 10 maja 1995 r., sygn. SN I KZP 10/95, OSNKW 1995, nr 7-8, poz. 43.

¹⁶ A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 13.

uregulowań prawnych zapewniających ofierze rekompensatę doznanej krzywdy wywołanej przestępstwem¹⁷. Kompensacja w polskim procesie karnym pozostaje w ścisłym związku z restytucyjnym obowiązkiem sprawcy przestępstwa i polega na konkretyzacji uprawnienia ofiary przestępstwa do uzyskania odszkodowania¹⁸. Na sprawcy względem ofiary przestępstwa spoczywa obowiązek naprawienia szkody i zadośćuczynienia za krzywdy fizyczne i moralne¹⁹, lecz gdy ofiara nie jest w stanie uzyskać od sprawcy pełnej restytucji to ciężar naprawienia szkody wywołanej czynem przestępnym spoczywa na państwie²⁰.

Kompensacja zaspokaja interesy społeczne, ofiary i skazanego w zakresie resocjalizacji, a także ma wpływ na realizację sprawiedliwego odwetu, prewencję ogólną i szczególną²¹. Na sens kompensacji zwraca uwagę także M. Cieślak opowiadając się za zaspokojeniem za pomocą kompensacji społecznego poczucia sprawiedliwości w taki sposób „by nie obarczać sprawcę przestępstwa ponad miarę”²².

W odróżnieniu od postępowania cywilnego – w procesie karnym, funkcja kompensacyjna jest funkcją wtórną, gdyż w pierwszej kolejności postępowanie karne ukierunkowane jest na osobę oskarżonego, a dopiero w dalszej na ochronę praw cywilnych pokrzywdzonego²³. Niemniej jednak, polskie prawo karne wyposażone jest w wiele instrumentów prawnych o charakterze kompensacyjnym, mogących przynieść korzyści osobowe oraz związane z wymiarem kary.

Funkcja kompensacyjna zabezpieczenia majątkowego przejawia się poprzez wspomaganie wykonania środków karnych o charakterze kompensacyjnym w postaci obowiązku naprawienia szkody lub nawiązki oraz przez zabezpieczenie roszczeń zgłoszonych w powództwie cywilnym w postępowaniu karnym. Tym samym omawiana instytucja zapewnia wykonanie przyszłego wyroku skazującego, zawierającego rozstrzygnięcie o charakterze kompensacyjnym²⁴.

Właściwości kompensacyjne środka karnego z art. 39 pkt 5 k.k. wynikają już z samej jego nazwy, gdyż jego pierwszoplanowym celem jest naprawienie szkody, co umożliwia

¹⁷ H. J. Hirsch, *Stanowisko pokrzywdzonego w systemie prawa karnego ze szczególnym uwzględnieniem obowiązku naprawienia szkody*, Problemy prawa karnego 1999, nr 4, s. 107.

¹⁸ E. Bieńkowska, *Deklaracja ONZ o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstwa i nadużyć władzy*, PiP 1987, nr 6, s. 92.

¹⁹ L. Falandysz, *Wiktymologia*, Warszawa 1979, s. 171.

²⁰ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające w polskim procesie karnym*, Warszawa 2007, s. 67-68.

²¹ W. Zalewski, *Naprawienie szkody w polskim prawie karnym a postulaty restorative justice*, [w:] *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, pod red. S. Waltosia, B. Nity, P. Trzaski, M. Żurka, CzPKiNP 2002, z. 2, s. 66-67.

²² M. Cieślak, *O węzłowych pojęciach związanych z sensem kary*, PiP 1969, nr 2, s. 211.

²³ W. Daszkiewicz, *Naprawienie szkody o prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 7.

²⁴ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 70.

oferze przestępstwa uzyskanie należnej jej satysfakcji moralnej i materialnej²⁵. Dla pokrzywdzonego ważniejsze jest bowiem wyrównanie powstałych szkód niż ukaranie sprawcy. Prócz funkcji kompensacyjnej, obowiązek naprawienia szkody spełnia zadanie wychowawcze względem sprawcy, prewencyjne w stosunku do potencjalnych sprawców oraz daje społeczeństwu poczucie sprawiedliwości i pewności prawa karnego. Aby doszło do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody do niedawna potrzebne było popełnienie jednego z przestępstw enumeratywnie wymienionych w art. 46 § 1 k.k., wyrządzenie nim szkody oraz złożenie wniosku przez pokrzywdzonego lub uprawnioną osobę²⁶. Nowela kodeksu karnego z 5 listopada 2009 r. w odniesieniu do art. 46 k.k. poszerzyła zakres uprawnień pokrzywdzonego dochodzącego kompensaty w toku postępowania karnego, przyjmując jako zasadę zapewnienie pełnej ochrony interesów pokrzywdzonego²⁷. Nowa treść art. 46 k.k. przyznaje mu prawo żądania naprawienia wyrządzonej szkody, jak również żądania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, w wypadku skazania za każde przestępstwo, w wyniku którego taka szkoda lub krzywda zaistniała. W takich przypadkach sąd z urzędu może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej uprawnionej osoby orzeka, odszkodowanie bądź zadośćuczynienie.

Sąd zamiast obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 k.k. może orzec przewidzianą w następnym paragrafie nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego w ramach zadośćuczynienia za szkody wynikłe z przestępstwa. Niedopuszczalne jest nałożenie w tym trybie nawiązki obok obowiązku naprawienia szkód. Nawiązka z art. 46 § 2 k.k. jako zryczałtowane odszkodowanie powinna być orzeczona, gdy występują trudności w ustaleniu *in concreto* wielkości szkody²⁸.

Omawiając funkcję kompensacyjną postępowania zabezpieczającego nie sposób zapomnieć o powództwie adhezyjnym, które umożliwia pokrzywdzonemu dochodzenie roszczeń majątkowych pochodzących bezpośrednio z przestępstwa. Roszczenia te obejmują szkody majątkowe – *damnum emergens i lucrum cessans* – oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę. Pokrzywdzony może złożyć pozew w postępowaniu przygotowawczym, chociażby

²⁵ M. Szewczyk, *System środków karnych w projekcie nowego kodeksu karnego* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora M. Cieślaka*, red. S. Waltoś, Kraków 1993, s. 156.

²⁶ R. Stefański, *Kompensacyjna rola środka karnego obowiązku naprawienia szkody* [w:] *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, pod red. S. Waltosia, B. Nity, P. Trzaski, M. Żurka, CzPKiNP 2002, z. 2, s. 133.

²⁷ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U z 2009 r. Nr 206, poz. 1589.

²⁸ R. Stefański, *Kompensacyjna rola środka karnego...*, s. 134.

wraz z wnioskiem o zabezpieczenie roszczenia²⁹. Kompensacji w przypadku śmierci pokrzywdzonego jak i powoda cywilnego mogą na podstawie art. 63 k.p.k. dochodzić także jego osoby najbliższe. Należy jednakże zaznaczyć, że osoby najbliższe zmarłego pokrzywdzonego mają zawężony zakres przysługujących roszczeń majątkowych, w odróżnieniu od osób najbliższych wstępujących w prawa zmarłego powoda cywilnego, którzy uprawnieni są do dochodzenia wszystkich roszczeń, o które wnosił w powództwie³⁰ (np. zadośćuczynienia za doznane cierpienia).

3. Uczestnicy postępowania zabezpieczającego

Uczestnikiem postępowania zabezpieczającego jest każdy podmiot biorący w nim udział w określonej przez prawo roli³¹. Z ustawy procesowej wynikają dla niego odpowiednie uprawnienia, obowiązki oraz wynikające z nich ciężary dowodowe³². Do uczestników postępowania zabezpieczającego zaliczamy organy orzekające, organy wykonawcze, strony procesowe, przedstawiciele procesowych, rzeczników interesu społecznego i inne jeszcze podmioty posiadające prawa oraz obowiązki w omawianym postępowaniu³³.

Organem uprawnionym wg art. 293 § 1 k.p.k. do wydania postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym w postępowaniu przygotowawczym jest prokurator, a w postępowaniu jurysdykcyjnym sąd. Prokurator owe postanowienie może wydać od momentu przejścia postępowanie przygotowawcze z fazy *in rem* w fazę *in personam*, a sąd od chwili wniesienia aktu oskarżenia do czasu uprawomocnienia się orzeczenia³⁴. Może to uczynić zarówno na posiedzeniu, jak i na rozprawie.

Prokurator i sąd legitymowani są również do zmiany, uzupełnienia lub uchylenia postanowienia o zabezpieczeniu³⁵. Postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym musi odpowiadać warunkom formalnym wymienionym w art. 94 k.p.k. oraz określać sposób i zakres zabezpieczenia, a więc przedmiot zabezpieczenia oraz które składniki majątku i jakie sposoby określone w kodeksie postępowania cywilnego i art. 292 § 2 k.p.k. zostają

²⁹ I. Dziugiel, *Rozwiązania o charakterze kompensacyjnym w polskiej procedurze karnej*, [w:] *Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, pod red. S. Waltosia, B. Nity, P. Trzaski, M. Żurka, CzPKiNP 2002, z. 2, s. 112.

³⁰ J. Grajewski, *Przebieg procesu...*, s. 147.

³¹ M. Cieślak, *Polska procedura...*, s. 32.

³² R. Kmieciak, E. Skrętowicz, *Proces karny...*, s. 117.

³³ A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 95.

³⁴ S. Brudt, *Zabezpieczenie majątkowe w procesie karnym*, NP 1972, nr 1, s. 656; K. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 535.

³⁵ Postanowienie SN z 4.09.1981, II KZ 179/81, LEX nr 21917.

zastosowane³⁶. Postanowienie prokuratora o zabezpieczeniu majątkowym jest tytułem egzekucyjnym (art. 777 § 1 k.p.c.) i wymaga nadania przez sąd rejonowy właściwości ogólnej dłużnika klauzuli wykonalności, która upoważnia prokuratora do skierowania postanowienia o zabezpieczeniu do wykonania³⁷.

Warto pochylić się również nad zawartym w art. 295 k.p.k. i służącym podnoszeniu efektywności zabezpieczenia majątkowego tymczasowym zajęciu mienia ruchomego, które można zastosować nim jeszcze dojdzie do przedstawienia określonej osobie zarzutów³⁸. Powyższe uprawnienie przysługuje Policji i innym organom posiadającym uprawnienia Policji, tj. Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej, ABW i CBA, a także organom przewidzianym w myśl przepisów szczególnych. Wymienione organy mogą działać z własnej inicjatywy, a także z polecenia prokuratora³⁹.

Sąd i prokurator w procesie karnym dysponują również uprawnieniami do wydania postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym na podstawie art. 69 k.p.k., które to jest środkiem przymusu o nieco innym charakterze i przede wszystkim innym przedmiocie zabezpieczenia niż środki wskazane w art. 291 k.p.k. Sąd upoważniony jest bowiem, w przypadku żądania przez uprawniony podmiot zabezpieczenia roszczeń, udzielić ochrony prawnej powodowi cywilnemu⁴⁰. Także prokurator może zabezpieczyć powództwo, gdyż w myśl art. 69 § 2 k.p.k. jeżeli wraz z powództwem cywilnym został zgłoszony wniosek o zabezpieczenie, to podejmuje on czynności decyzyjne w przedmiocie tego wniosku. Warto nadmienić, iż w tym trybie zabezpieczenie roszczenia powoda może nastąpić niezależnie od faktu, czy oskarżonemu zarzucono popełnienie przestępstwa przeciwko mieniu lub przestępstwa, w wyniku którego wyrządzona została szkoda w mieniu (art. 291 § 2 k.p.k.)⁴¹.

Również prokurator działając jako rzecznik interesu społecznego i korzystając z praw strony może wystąpić z wnioskiem o zabezpieczenie powództwa cywilnego w sytuacji wytoczenia przez niego powództwa na rzecz i w imieniu pokrzywdzonego, a także najbliższych osób zmarłego pokrzywdzonego, bądź też gdy popiera już wytoczone powództwo⁴².

³⁶ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, s. 622-623.

³⁷ I. Karpiuk-Suchocka, *Zabezpieczenie majątkowe...*, s. 18.

³⁸ A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 215.

³⁹ S. Steinborn [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 2010, t. I, s. 924-925.

⁴⁰ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 60.

⁴¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *KPK. Komentarz*, Warszawa 2007, t. I, s. 1184.

⁴² P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 60.

Kolejnymi uczestnikami postępowania zabezpieczającego są strony procesowe, które działają w procesie we własnym imieniu lub mają interes prawy w konkretnym rozstrzygnięciu o przedmiocie procesu⁴³. Na gruncie polskiego procesu karnego są nimi:

- a) w postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony i podejrzany,
- b) w postępowaniu jurysdykcyjnym oskarżony, powód cywilny, oskarżyciel publiczny, oskarżyciel prywatny i oskarżyciel posiłkowy.

Pokrzywdzonym wg art. 49 k.p.k. jest osoba fizyczna lub osoba prawna, instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna choćby nie miała osobowości prawnej, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo.

W stadium postępowania przygotowawczego pokrzywdzony może domagać się zastosowania środka przymusu procesowego w postaci zabezpieczenia majątkowego, a także może zwrócić się do prokuratora, by ten w nawiązaniu do złożonego przez niego pozwu cywilnego udzielił ochrony jego prawom⁴⁴. W postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony staje się stroną czynną postępowania zabezpieczającego np. składając wniosek o zabezpieczenie roszczeń cywilnych, natomiast w zakresie ścigania karnego w postępowaniu jurysdykcyjnym takie uprawnienie uzyskuje zajmując pozycję oskarżyciela prywatnego oraz oskarżyciela posiłkowego⁴⁵. W przypadku śmierci pokrzywdzonego w jego miejsce stronami czynnymi postępowania zabezpieczającego mogą zostać osoby najbliższe (art. 63 § 1 k.p.k.).

W odróżnieniu od k.p.k. z 1969 r., który nasuwał pewne wątpliwości co do uprawnień oskarżyciela posiłkowego w zakresie zaskarżenia, w obecnej regulacji zarówno jemu jak i oskarżycielowi prywatnemu przysługuje zaskarżenie w każdej sytuacji. Oczywiście przy zachowaniu warunku koniecznego przy wnoszeniu jakichkolwiek środków zaskarżenia jakim jest istnienie *gravamen* po stronie wnoszącego środek (art. 425 § 3 k.p.k.). Pokrzywdzony nie będąc stroną w postępowaniu przed sądem, co do zasady nie dysponuje legitymacją do wnoszenia środków zaskarżenia. Jednakże może on wnieść apelację od wyroku warunkowo umarzającego postępowanie karne, wydanego na posiedzeniu sądu w trybie art. 341 i 342 k.p.k., co wynika z treści art. 444 k.p.k.

Zdolność pokrzywdzonego do działań procesowych podlega ograniczeniu w przypadku jego małoletniości, ubezwłasnowolnienia, a także nieporadności (art. 51 § 2 i 3 k.p.k.)⁴⁶. Prawa pokrzywdzonego wykonuje wówczas przedstawiciel ustawowy lub opiekun

⁴³ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 247.

⁴⁴ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 61.

⁴⁵ A. Bulsiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 111-112.

⁴⁶ Art. 51 § 3 dodany ustawą z 2003 r., Dz. U. Nr 17, poz. 155.

faktyczny⁴⁷. W polskim procesie karnym prawa pokrzywdzonego w zakresie omówionym w art. 49 § 4 k.p.k. mogą wykonywać również organy kontroli państwowej.

Stroną bierną w postępowaniu karnym w zależności od stadium procesu jest podejrzany albo oskarżony. Za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów oraz osobę przesłuchaną w charakterze podejrzanego w dochodzeniu, a za oskarżonego osobę, przeciwko której wniesiono akt oskarżenia, wniesiono wniosek o warunkowe umorzenie postępowania, a także sporządzono wniosek o rozpoznanie sprawy w postępowaniu przyspieszonym (art. 71 § 2 i art. 517b § 4 k.p.k.).

Istotne zagadnienie, na które należy zwrócić uwagę dotyczy decyzji, mocą której następuje skierowanie czynności wykonawczych na mienie podejrzanego. Występuje tu pewne uszczuplenie uprawnień oskarżonego jako strony biernej, gdyż może on skorzystać z przysługujących mu środków prawnych dopiero wtedy, gdy następuje wykonywanie postanowienia o zabezpieczeniu. Powyższe rozwiązanie podyktowane jest celem zabezpieczenia majątkowego i szybkością cechującą to postępowanie⁴⁸. Trudno byłoby bowiem oczekiwać skutecznego zajmowania majątku sprawcy gdyby on wcześniej miał być informowany, że ten majątek będzie zajmowany.

W zakresie uczestnictwa w postępowaniu zabezpieczającym nieletniego w roli strony biernej należy stwierdzić, że takie prawo przysługuje mu tylko wyjątkowo, wówczas gdy za popełniony czyn sąd karny władny jest wymierzyć mu karę majątkową⁴⁹. Także sam zakres odpowiedzialności nieletniego na gruncie kodeksu karnego nie jest zbytnio rozbudowany co wynika z treści art. 10 § 2 k.k.

Oskarżony sam może podejmować czynności procesowe. Prawo występowania w jego interesie przysługuje także obrońcy i przedstawicielowi ustawowemu. W myśl art. 76 k.p.k. jeżeli oskarżony jest nieletni (legitymuje się wiekiem od 15 do 17 lat) lub ubezwłasnowolniony (całkowicie lub częściowo) to jego przedstawiciel lub osoba, pod której pieczę oskarżony pozostaje, może podejmować na jego korzyść wszelkie czynności procesowe, a przede wszystkim wnosić środki zaskarżenia, składać wnioski oraz ustanawiać obrońcę.

Do organów wykonawczych działających w postępowaniu zabezpieczającym należą komornik sądowy, urząd skarbowy oraz urząd celny. Istotną rolę o charakterze wykonawczym pełni też sąd. Dzieje się tak ze względu na konieczność nadania

⁴⁷ K. Marszał [w:] K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005, s. 134.

⁴⁸ M. Waliński, *Polskie prawo procesowe cywilne*. Warszawa 1947, s. 19, cyt. za A. Blusiewicz, *Zabezpieczenie majątkowe...*, s. 126..

⁴⁹ A. Blusiewicz, *Zabezpieczenie roszczeń...*, s. 126.

postanowieniu prokuratora o zabezpieczeniu majątkowym klauzuli wykonalności. W chwili skierowania wniosku o nadanie klauzuli wykonalności prokurator przeprowadza czynności bezpośrednio zmierzające do wykonania wydanego przez siebie orzeczenia⁵⁰. Sąd Apelacyjny w Gdańsku przyjął stanowisko, iż nadanie klauzuli nie jest czynnością procesową poprzedzającą postępowanie egzekucyjne, a integralną częścią tego postępowania⁵¹.

Z art. 25 § 1 i 2 k.k.w. w zw. z art. 759 § 1 k.p.c. i art. 743 § 1 k.p.c. wynika, iż właściwym organem do wykonania postanowień o zabezpieczeniu roszczeń cywilnych i grzywny jest komornik sądowy sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania oskarżonego lub miejsce, w którym ma być wszczęta egzekucja. W tym samym trybie ze względu na podobny charakter, wykonuje się postanowienia o zabezpieczeniu nawiazki, świadczenia pieniężnego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę⁵².

Natomiast organem właściwym do wykonania postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym przypadku, mimo braku odpowiednich uregulowań w kodeksie karnym wykonawczym i sporu w doktrynie⁵³, jest urząd skarbowy. Przyjmuje się, że skoro art. 27 k.k.w. wskazuje, że egzekucję przypadku prowadzi urząd skarbowy posługując się przepisami o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, to także zabezpieczenie tego środka powinno być wynikiem działania urzędu skarbowego właściwego ze względu na siedzibę sądu pierwszej instancji⁵⁴. Za takim rozwiązaniem przemawia także art. 195a § 1 k.k.w. stanowiący, że jeżeli jednym postanowieniem zabezpieczono grożący przypadek oraz grzywnę, obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, świadczenie pieniężne albo nawiazkę, sąd lub prokurator, który wydał to postanowienie, może zlecić jego wykonanie w całości urzędowi skarbowemu właściwemu ze względu na siedzibę sądu pierwszej instancji.

Organy wykonawcze w określonych sytuacjach uprawnione są do podejmowania czynności orzeczniczych. Taka sytuacja zachodzi, gdy organ wydaje postanowienie rozstrzygające kwestie wchodzące w zakres jego kompetencji podczas wykonywania zabezpieczenia. Przykładem takiej decyzji jest wydanie postanowienia o odmowie

⁵⁰ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 62-63.

⁵¹ Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 5.10.1999 r., II Akz 820/99, OSA 2002, nr 2, poz. 14.

⁵² S. Steinborn [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania...*, t. I, s. 916-917.

⁵³ Odmienne: P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 126-127; K. Postulski, M. Siwek, *Przypadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 316-317, R. Stefański [w:] Gostyński i in., *Kodeks postępowania...*, t. II, s. 270; tak samo: S. Steinborn [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania...*, s. 917, P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *KPK...*, s. 1297.

⁵⁴ J. Skorupka, *Wykonanie zabezpieczenia majątkowego*, PiP 2005, nr 2, s. 55.

uwzględnienia wniosku osoby żądającej wyłączenia z zakresu domniemania przedmiotów majątkowych, których łączna wartość nie przekracza sześciomiesięcznego dochodu tej osoby.

Wykonanie orzeczenia o zabezpieczeniu może naruszać prawa majątkowe osób trzecich. Taki podmiot staje się uczestnikiem postępowania zabezpieczającego z chwilą złożenia zażalenia na postanowienie o zabezpieczeniu majątkowym. Uprawnienie to czerpie z art. 459 § 3 k.p.k., w którym wyraźnie wskazano uprzywilejowanych, tj. strony, a także osobę, której postanowienie bezpośrednio dotyczy.

Ustawodawca przewidział także środki ochrony prawnej, z których taka osoba może korzystać. W myśl art. 743 i 841 § 1 k.p.c. osoba trzecia może wytoczyć powództwo o zwolnienie od zabezpieczenia majątkowego przedmiotu, jeżeli skierowane do niego zabezpieczenie narusza jego prawa.

Dodać też należy, że kodeks karny w art. 45 § 2 i 3 i kodeks karny wykonawczy w art. 29a § 2 wprowadza przepisy szczególne w zakresie ochrony osób trzecich. Przepisy te określają powództwo o zwolnienie od zabezpieczenia. Osoba trzecia występując z takim powództwem staje się stroną procesu cywilnego, podmioty te nie nabywają jednak statusu strony w postępowaniu zabezpieczającym.

Do uczestników postępowania zabezpieczającego zaliczyć należy także przedstawicieli procesowych, którzy uprawnieni są do podejmowania czynności w ramach postępowania zabezpieczającego. W polskim procesie karnym do przedstawicieli procesowych stron zalicza się obrońcę, pełnomocnika oraz przedstawiciela ustawowego.

4. Mienie podlegające zabezpieczeniu

Zgodnie z dyspozycją art. 291 § 1 k.p.k. organy ścigania uprawnione są do dokonania zabezpieczenia przyszłych kar i roszczeń odszkodowawczych na mieniu oskarżonego. Kodeks postępowania karnego nie definiuje mienia podlegającego zabezpieczeniu majątkowemu, należy tu posłużyć się określeniem mienia zawartym w kodeksie cywilnym⁵⁵.

Mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. Inne prawa majątkowe stanowią:

a) „inne prawa rzeczowe”:

- użytkowanie wieczyste,
- prawa rzeczowe ograniczone (np. własnościowe prawo do lokalu w spółdzielniach mieszkaniowych),

⁵⁵ J. Winiarz, *Kodeks cywilny z komentarzem*, Warszawa 1989, s. 134.

- b) prawa majątkowe wynikające ze stosunków zobowiązaniowych (obligacyjnych), np. prawo wydzierżawiającego daną rzecz do otrzymania czynszu.

Własność jest natomiast prawem, które daje najpełniejszą formę korzystania z rzeczy, którymi są materialne części przyrody w stanie pierwotnym lub sztucznym na tyle wyodrębnione w sposób naturalny lub przetworzony, że w stosunkach cywilnoprawnych stanowią dobra samoistne. Prawo cywilne wyróżnia kilka klasyfikacji rzeczy, jednak dla problematyki zabezpieczenia majątkowego w procesie karnym podziałem o zasadniczym znaczeniu jest podział rzeczy na ruchome i nieruchome⁵⁶. Powyższe rozróżnienie ustawodawca wykorzystał w celu określenia mienia podlegającego zabezpieczeniu majątkowemu oraz tymczasowemu zajęciu. Jak już wcześniej zasygnalizowano tymczasowemu zajęciu podlega tylko mieniu ruchome.

Natomiast zabezpieczeniu majątkowemu podlega mienie *sensu largo*. Przykładowo można tu wskazać wszelki rodzaj mienia ruchomego tj. kosztowności, takie jak: złoto, kamienie szlachetne, monety itp.; urządzenia gospodarstwa domowego; maszyny i sprzęt techniczny (np. samochód); pieniądze (w walucie polskiej i obcej) oraz inne przedmioty wartościowe.

Dokonując zabezpieczenia ruchomości należy pamiętać, że nie może ono dotyczyć przedmiotów i praw majątkowych wyłączonych spod egzekucji. Należą do nich przedmioty, sumy, świadczenia oraz prawa wymienione w art. 829 i 831 k.p.c., a także w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 1966 r. w sprawie określenia przedmiotów należących do rolników prowadzących gospodarstwa, które nie podlegają egzekucji sądowej⁵⁷.

Do mienia, które może podlegać zabezpieczeniu majątkowemu zaliczyć można również wynagrodzenie za pracę oskarżonego, wierzytelności pochodzące z różnych źródeł prawa zobowiązaniowego, jak np. wynikające z umowy o dzieło, a także związane z dokumentem np. czekiem, wekslem, książeczką oszczędnościową, akcjami, obligacjami. W skład mienia oskarżonego, które może być poddane zabezpieczeniu majątkowemu zaliczamy również nieruchomości oraz zgodnie z art. 81 kodeksu morskiego⁵⁸ statki i okręty pływające.

Zabezpieczenie majątkowe może być również dokonane na mieniu, w odniesieniu do którego prawo własności przysługuje podejrzanemu tylko w części lub łącznie z innymi

⁵⁶ A. Wolter, I. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 257.

⁵⁷ Dz. U. Nr 21, poz. 138.

⁵⁸ Ustawa z dnia 18 września 2001 r. Kodeks morski, Dz. U. Nr 138, poz. 1545.

osobami oraz na przysługujących mu innych prawach majątkowych⁵⁹. W praktyce zasada ta może mieć zastosowanie m.in. do:

- a) mienia objętego ustawową wspólnotą majątkową małżonków,
- b) udziału we współwłasności,
- c) nakładów poczynionych przez podejrzanego na nieruchomości stanowiącej własność osoby trzeciej,

Znowelizowany ustawą z 17 czerwca 2004 r.⁶⁰ kodeks rodzinny i opiekuńczy znacznie ograniczył możliwość zaspokojenia wierzycieli jednego z małżonków z majątku wspólnego⁶¹. Dzieje się tak za sprawą dwóch przepisów. W art. 41 § 2 k.r.o. czytamy: „jeżeli małżonek zaciągnął zobowiązanie bez zgody drugiego małżonka albo zobowiązanie jednego z małżonków nie wynika z czynności prawnej, wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego dłużnika, z wynagrodzeniem za pracę lub z dochodów uzyskanych przez dłużnika z innej działalności zarobkowej”. Z kolei art. 42 k.r.o. mówi nam, że: „wierzyciel małżonka nie może w czasie trwania wspólności ustawowej żądać zaspokojenia z udziału, który w razie ustania wspólności majątkowej przypadnie temu małżonkowi w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku”.

Z powołanymi powyżej przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego koresponduje art. 28 § 1 k.k.w. stanowiący, iż zabezpieczenie na majątku wspólnym kary grzywny grożącej jednemu z małżonków jest dopuszczalne jedynie, kiedy nie udało się dokonać zabezpieczenia na majątku odrębnym podejrzanego⁶², a także gdy nie można zabezpieczyć jego wynagrodzenia za pracę lub innej świadczonej przez niego osobiście usługi, jak również z praw twórcy wynalazku, wzoru użytkowego oraz projektu racjonalizatorskiego. Dalsze ograniczenia stosowania zabezpieczenia majątkowego na majątku wspólnym przewiduje art. 28 § 2 k.k.w., z którego wynika, że jest ono niedopuszczalne w sytuacji, w której pokrzywdzony jest małżonkiem oskarżonego albo osoby, w stosunku do której małżonek ten obciążony jest obowiązkiem alimentacyjnym. Również § 3 przywołanego artykułu stanowi, iż małżonek skazanego może żądać ograniczenia, a nawet wyłączenia w całości zaspokojenia wspomnianych należności z majątku wspólnego, jeżeli skazany nie przyczynił się lub

⁵⁹ E. Smaga, *Zabezpieczenie majątkowe w postępowaniu przygotowawczym*, Problemy praworządności 1986, nr 10.

⁶⁰ Ustawa z 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 162, poz. 1691.

⁶¹ J. Misztal-Konecka, *Zabezpieczenie majątkowe w postępowaniu karnym na składnikach majątku wspólnego małżonków*, Monitor Prawniczy 2007, nr 10, s. 554.

⁶² P. Starzyński, *Zabezpieczenie majątkowe w polskim postępowaniu karnym na tle regulacji ustawy o świadku koronnym*, Szczytno 2006.

przyczynił w nieznacznym stopniu do powstania majątku. Należy tutaj rozważyć także czy zaspokojenie z majątku wspólnego nie naruszałoby zasady współżycia społecznego.

Inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku zabezpieczenia na majątku wspólnym nawiązki i przepadku. Właściwym wydaje się, że zakres zastosowania art. 28 § 1 i 29 § 1 k.k.w. wyznaczony został za pośrednictwem art. 25 § 1 k.k.w. poprzez odesłanie z art. 25 § 2 k.k.w., który odnosi się jedynie do zabezpieczenia roszczeń cywilnych i grzywny⁶³. Część doktryny, w tym P. Starzyński ma w tym przedmiocie zdanie odmienne. Twierdzi on, że skoro nigdzie nie jest uregulowany sposób wykonania przepadku czy nawiązki to pomimo niepełności art. 25 § 2 k.k.w. należy *mutatis mutandi* stosować przepisy art. 28 i 29 k.k.w. przy wykonywaniu przepadku i nawiązki⁶⁴. Można odnieść jednakże wrażenie, że jest zbyt daleko idąca wykładnia. *De lege ferenda* należałoby zastanowić się nad uzupełnieniem art. 25 § 2 k.k.w. o przepadek i nawiązkę.

ABSTRACT

The author of this study presents selected issues of the security on property and simultaneously illustrates its interdisciplinary character. By focusing on problems related to the security on property in the Polish criminal action, at the same time he shows how great impact on the above penal institution have the regulations contained in the code of civil procedure. The author refers the origin of proceedings to secure claims and he also discusses its compensation function, raising the importance of the protection of civil rights of the victim in the course of the criminal process. In the rest of the article the author presents participants of the substantive proceedings and the property underlying to the security on property, including a discussion of existing restrictions on the ability to satisfy the creditors of one spouse of the spouses' shared property.

⁶³ S. Steinborn [w:] J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania...*, t. I, s. 905.

⁶⁴ P. Starzyński, *Postępowanie zabezpieczające...*, s. 31-37.